

УДК 009:168.522

PHILOSOPHY AND LITERATURE: EMOTIONS AND RATIONALITY

ФІЛОСОФІЯ І ЛІТЕРАТУРА: ЕМОЦІЇ І РАЦІО

Afanasiev O.I. / Афанасьєв О.І.

d.f.s., prof. / д.ф.н., проф.

ORCID: 0009-0006-3605-3931

National University "Odessa Polytechnic", Odesa, Shevchenko ave I, 65044

Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, пр. Шевченка 1, 65044

Анотація. Розглядається емоційний і раціональний вплив літератури в контексті філософського аналізу літератури. Врахування чуттєвого, емоційного і раціонального сприйняття літератури дає можливість більш точно розмежувати дослідницькі об'єкти і завдання філософії і літературознавства і перспективи можливого зближення філософії і літератури.

Ключові слова: філософія, література, емоційність, раціональність, наративність.

Abstract. The emotional and rational influence of literature is considered in the context of philosophical analysis of literature. Taking into account the sensual, emotional and rational perception of literature makes it possible to more accurately distinguish between the research objects and tasks of philosophy and literary criticism and the prospects for a possible rapprochement between philosophy and literature.

Key words: philosophy, literature, emotionality, rationality, narrative.

Вступ.

Як правило, при порівнянні філософії і літератури звертається увага на раціональний вплив першого і емоційний вплив другого. При цьому емоційність літератури вважається недоліком порівняно з наукою чи філософією. Але, по-перше, емоційний вплив літератури можна розглядати не як обмеження, а, навпаки, як її перевагу. По-друге, можна констатувати і значний раціональний вплив літератури.

Основний текст

Читання літератури не тільки і навіть не стільки передбачає пошук смислів, ідей, особливих смислів, авторських намірів у літературному творі, а є переживанням певного особливого настрою, що виник у процесі та в результаті читання. У цьому сенсі читання більше емоційне, ніж раціональне. Відомо, що невідповідні читачі, а їх начебто більшість, відчувають емоційний вплив і потрапляють під відповідний настрій, який в свою чергу певним чином визначає їх дії. А у підготовленого читача відповідний настрій може забезпечити більш адекватне переживання, скажімо, певної минулої епохи, ніж

навіть у сучасників. Хоча, звичайно, емоційний досвід не обходиться без раціональних процедур. З'ясувати, як саме література виробляє настрої читача, є дуже перспективним завданням філософсько-орієнтованих досліджень літератури.

Тут філософія вступає у своєрідну конкуренцію з літературознавством, але не може підміняти його. Може здатися, що літературознавство набагато далі від науки, ніж філософія. Однак це далеко не так. Адже літературні твори, наприклад вірші, потребують не тільки їхнього опису в рамках суб'єктивного особистого естетичного досвіду, але й дослідження еволюції його форм в термінах доведених і доказових закономірностей. Такі розділи літературознавства використовують, зокрема, математичний апарат і відповідають самим суворим вимогам науки, не поступаючись в цьому відношенні природознавству. Отже і в літературознавстві існують різні підходи до вивчення літератури. Це важливо не тільки саме по собі, але і в зв'язку з часто задаваним питанням: до чого тяжіє філософія, як вона повинна себе позиціонувати по відношенню до літературознавства і самої літератури: як наука або як література? У зв'язку з невичерпністю філософії може бути кілька відповідей. Не ставлячи перед собою завдання їх аналізу, зазначимо лише, що традиційна відповідь не втрачає свого сенсу: філософія - це не наука, не література, не мистецтво, не релігія, а ... філософія з її понятійним апаратом, своїми підходами, власним баченням, тобто є самостійною і самодостатньою формою осмислення світу. У цьому сенсі філософський стиль мислення не повинен замінюватися літературним стилем з його необов'язковою точністю, нелогічністю, двозначністю, непослідовністю, відсутністю доказовості.

Протиріччя літературознавчих підходів зумовлене багатогранністю досліджуваного об'єкта – літератури. Можливо, саме тому прижилося слово «літературознавство», а не, скажімо, «літературологія». Це протиріччя діалектично можна «зняти» ідеєю взаємодоповнюваності трьох галузей знання в літературознавстві. Дійсно, в літературознавстві, як і в гуманітарних науках взагалі, можна виділити три сфери. Перша відповідає суворим стандартам

науки. Вона практично нічим не відрізняється від природознавства, якщо абстрагуватися від різниці в предметах дослідження. Тут використовуються математичні моделі, строгі методи, створюються перевірені теорії. У другій сфері використовуються більш розпливчасті стандарти науковості, м'які критерії раціональності, нестрогі методи, наративні пояснення, філософські поняття. Але вона прагне дотримуватися багатьох принципів класичної науки: доказовість, обґрунтованість, дедуктивність, підтверджуваність тощо. Третя важлива область - позанаукова в тому сенсі, що вона свідомо відкидає більшість вимог науки, зокрема, об'єктивність, як, наприклад, літературна критика. Це не применшує її достоїнств, навпаки, робить її більш вільною і дозволяє подолати безліч філософських або наукових обмежень. Мабуть, лише в сукупності, доповнюючи одна одну, ці три сфери літературознавства можуть гідно представити літературу.

Література, як художній твір, асоціюється, перш за все, з художнім образом та/або особливими авторськими прийомами, орієнтованими на емоційний вплив. Однак узагальнення, типовість образу, характерна для видатних літературних творів, являє собою саме раціональну складову художнього образу. Більше того, ця раціональність проявляється в наративі як визначальному елементі літературного твору. Наратив, при всіх його різноманітних характеристиках, раціональний і в задумі автора, і в його реалізації, і в сприйнятті читача. Навіть у фольклорних загадках або сюрреалістичній поезії як грі слів, де немає розповіді в явній формі, наратив все одно присутній або неявно, приховано, або в скороченому вигляді. І в читацькому сприйнятті він проявляється і розгортається, можливо, не зовсім так, як в авторському задумі, але в своїй явно наративній формі. Після Рікера стало загальноприйнятим констатувати наративність будь-якого тексту, філософського, наукового, літературного, але в літературі вона проявляється найбільш яскраво.

Раціональний вплив літератури проявляється і в тому, що текст завжди осмислюється, інтерпретується, розуміється і пояснюється. І це все раціональні

процедури. Тому здається очевидним, що раціональний вплив літератури не менш важливий, ніж емоційний. Вона завжди опосередкована емоційним впливом, але не нівелюється ним.

Можливо, ця обставина, крім усього іншого, визначає інтерес сучасних філософів до літературних форм вираження, оскільки раціональна складова не зникає навіть при тісному зближенні філософії і літератури.

Висновки.

Виокремлення емоційного впливу літератури виявляє, з одного боку, недостатність літератури як представника культури і володаря думок у порівнянні з філософією, з іншого – гідність літератури, яка створює особливе переживання прочитаного, що дає більш адекватні оцінки намірів автора і висловлених смислів. Врахування чуттєвого, емоційного і раціонального сприйняття літератури дає можливість більш точно розмежувати дослідницькі об'єкти і завдання філософії і літературознавства і перспективи можливого зближення філософії і літератури.

Статтю відправлено: 24.08.2025 р.

© Афанасьєв О.І..